

Dokumentation i förskola och skola - för vem och varför?

Susanne Severinsson

Katarina Elfström Pettersson

I vårt samhälle dokumenteras det mer än någonsin och förskola och skola utgör inget undantag. Dokumentation har blivit ett viktigt verktyg när nyliberala idéer om ett samhälle med reflekterande ansvarstagande medborgare, som kan bidra till att skapa välfärd och tillväxt, ska förverkligas (Rose m.fl. 2006; Alastair, Markström & Vallberg-Roth 2014; Markström 2015). Det blir i ett sådant samhälle viktigt att kunna visa att utvecklingen går åt rätt håll, oavsett om det är en individ eller en organisation det gäller, och att handlingsplaner, utvecklingsplaner och åtgärder är de rätta och följs. Förskollärare och lärare får hjälp att dokumentera genom mallar av olika slag vilket påverkar innehållet i dokumentationen.

Syftet med den här artikeln är att synliggöra olika mallars styrning av dokumentation för att problematisera för vems skull dokumentationen görs och vad den ska användas till. Artikeln bygger på analyser från två studier; en om åtgärdsprogram avseende samhällsomhändertagna elevers skolgång (Severinsson 2016; 2017) och en om förskolans systematiska kvalitetsarbete (Elfström Pettersson 2017; 2019).

Dokumentation för förbättringar

Det finns många riktlinjer och önskemål om hur olika typer av dokumentation ska se ut, dels lokala instruktioner och modeller, dels mer centrala i lagstiftning och styrdokument. Samhälleliga direktiv får en direkt kanal in i verksamheten genom olika typer av mallar som syftar till att utveckla både verksamheter och individer. Riktlinjer och dokumentmallar utges av t.ex. Socialstyrelsen eller Skolverket, men modifieras i olika utsträckning av verksamheterna och får betydelse för syfte och innehåll i dokumentationen. Inbäddat i blanketter och formulär finns krav på förbättringar, vilket kan uttryckas som styrningspraktiker (Rose 1999) av vilket innehåll som anses behöva följas upp eller vad som ses viktigt att ha med som rubriker.

Vi utgår från att mallar inte är neutrala, det vill säga utan påverkan, utan bidrar till att forma aktörer och verksamheter (Kelle, Seehaust & Bollig 2015). Mallarna underlättar valet av vad som ska skrivas ner och i detta avslöjas vad som ses som viktigt och inte. Dokumentationen synliggör det som passar in i de mallar som används, men utelämnar det som inte passar in i mallarna (Löfdahl & Pérez Prieto 2009; Vallberg Roth & Månsson 2008).

Åtgärdsprogram osynliggör skolämnen

Åtgärdsprogrammen på fyra studerade friskolor är utformade på olika sätt och alla använder sina egna rubriker, men de bygger på Skolverkets riktlinjer (2014) för hur ett åtgärdsprogram ska utformas i syfte att hjälpa elever att nå kunskapsmålen. Trots olikheterna mellan friskolorna är beskrivningarna nästan alltid orienterade mot elevernas beteende. Aggressivt och utagerande beteende beskrivs frekvent vilket skapar små förväntningar avseende skolresultat. Endast från en skola finns rubriker i åtgärdsprogrammets mall som omfattar beskrivning av mål eller prestationer i olika skolämnen. Det saknas oftast rubriker som anger vad i kunskapsmålen som redan uppnåtts i

de olika ämnena och vad som återstår. I stället ägnas väldigt mycket utrymme åt beskrivningar av medicinska, psykologiska och sociala svårigheter som handlar om att eleven ska bli mindre aggressiv eller bli bättre på konfliktlösning t.ex. *"Hamnar lätt i bråk"* eller *"Eleven är utagerande"*. Det är vanligt att olika diagnoser som ADHD eller depression nämns t.ex. *"Elev har ångest och är deprimerad och är mest på sitt rum på dagarna"* eller självskadebeteende *"Eleven rispar sig"* (Severinsson 2016; 2017). Åtgärdsprogrammen fokuserar negativa beteenden och inte ämneskunskaper och förmedlar därmed att undervisningen är underordnad det fostrande uppdraget.

Gruppstorlek och enskilda barn i förskolan osynliggörs

Dokumentationen i de studerade förskolorna utgår från en lokal mall som är gjord med utgångspunkt i Skolverkets modell för systematiskt kvalitetsarbete (Skolverket 2015). Mallen består av ett antal PowerPoint-bilder som innehåller rubriker och frågor. Frågorna fokuserar främst på pedagogernas aktivitet och vad de gör med barnen (Elfström Pettersson 2017; 2019). Därigenom tas fokus för dokumentationen bort från enskilda barn och faktorer som områdets socio-ekonomiska karaktär, föräldrars utbildningsbakgrund, antal pedagoger per barn eller barns nyttjande av timmar per dag. Förskolans förutsättningar att göra ett gott arbete lyfts inte fram och inte heller synliggörs utgångsläget om arbetet redan håller en hög kvalitet eller om förskolan har stora utvecklingsbehov.

Elevers och föräldrars synpunkter försvinner

Som tidigare nämnts fokuserar frågorna i den lokala mallen för förskolorna endast på pedagogerna. Exempelvis ställs under rubriken *"Metod - hur gör vi?"* frågorna: *"Hur ska vi gå till väga?"*, *"Vad behöver vi?"* och under rubriken *Utvärdering - hur gör vi?* ställs frågan *"Blev det som vi planerat?"*. I analysen (Elfström Pettersson 2017) synliggjordes bland annat att pedagogerna i sina beskrivningar ofta lyfte fram ett "vi" som kan tolkas som en kollektiv pedagoggrupp och ibland även som ett "vi" bestående av både pedagoger och barn, till exempel: *"Vi har genomfört det vi tänkt och planerat"* och *"Vi har målat berg, träd"*. När barn nämns i någon fråga handlar det om barn som kollektiv, t.ex. *"Vad är barnen intresserade av?"* eller *"ur Hur kan vi utmana barnen vidare?"*. Barnens roll beskrivs i själva aktiviteten och deras röster i utvärderingen lyfts inte fram. Barn får på vissa förskolor möjlighet att vara delaktiga i utvärderingen genom att berätta i bild vad de tycker och föräldrar kan vara delaktiga genom de föräldraenkäter som ges av många kommuner (Åsén & Vallberg Roth 2012). I det här exemplet blir dock barnens och föräldrarnas eventuella synpunkter inte synliggjorda i och med att frågor om barnens och föräldrarnas syn på verksamheten saknas i mallen.

Även i åtgärdsprogrammen underordnas elevers röster. Inte heller deras föräldrars synpunkter skrivs ner. Åtgärdsprogrammen i friskolornas olika mallar saknar rubriker för att dokumentera eventuella skillnader i åsikter mellan lärare, föräldrar och elever. Åtgärdsprogrammen presenteras därför oftast som om det råder konsensus mellan olika aktörer. En av friskolorna har dock ett dokument som de kallar för *"Samverkansdokument"* (Severinsson 2017). Detta dokument är annorlunda då det inte gör anspråk på en sanning utan innefattar en dokumentation som innehåller flera olika perspektiv. Detta möjliggörs genom en mall som har olika rubriker med olika personers mål. Det börjar med *"Elevens mål"* fortsätter med *"Föräldrars mål"*, *"Socialsekreterares mål"*, *"Tidigare skolas mål"* och *"Vårdens mål"*. Sättet att dokumentera kan ses mot bakgrund av att situationer där elever placeras utanför hemmet och i specialskolor är laddade med känslor av hopp och förtvivlan. Ibland är situationerna konfliktfyllda och det kan finnas anklagelser om att "någon" inte tagit sitt fulla ansvar. En mall med plats för olika aktörer kan underlätta när det kommer till att hantera konflikter och olika åsikter. Dokument som tar tillvara olika röster är dock ett undantag då det vanliga är att dokumentation skrivs med en "gemensam" institutionell röst vilket förstärks genom mallens rubriker och rutor.

Digitala mallar att klippa och klistra i

Ytterligare ett exempel på hur mallar får betydelse är att den digitala formen av dokumentation ger möjligheter att återskapa eller kopiera text från en mall avseende en person till att avse en annan person eller från ett års dokumentation till ett annat år. Textavsnitt som beskriver behov eller åtgärder återfinns identiska i olika åtgärdsprogram för olika elever. Individuella skillnader försvinner i klipp och klistra-funktionen och exakta fraser kan återanvändas för att beskriva problem och lösningar. Långa avsnitt med beskrivningar av framför allt vilka insatser som ska ges blir exakt desamma i de olika åtgärdsprogrammen. Till exempel skrivs raderna *”för att nå dessa mål erbjuder XX-skolan regelbundna samtal om mål och åtgärder där eleven får reflektera över och få handledning och feedback avseende sina handlingar”* i alla skolornas åtgärdsprogram. Den digitala mallen gör det också svårt att skilja på vad som är förtryckta rubriker och kolumner, det vill säga det som utgör mall, och vad som är individuellt anknuten text, åtminstone när man ser bara ett åtgärdsprogram i taget.

Även i förskolans dokumentationspraktik kan det vara svårt att vid senare läsning skilja på det som är rubriker och annan text i mallen och det som skrivs in i mallen. Det blir inte möjligt att urskilja vilken text som kommer från modellen från Skolverket (2015) eller den lokala mallen och vad som är text från pedagogerna. Vissa av förskoleavdelningarna i studien skiljer dock på texten genom att färga de delar som utgörs av mallen, medan den egna texten skrivs på vitt underlag.

Implikationer

Vi anser att det är viktigt att reflektera över syftet med ett dokument och för vems skull det huvudsakligen skrivs. Genom sina rubriker ger mallen anvisningar om vad som ska skrivas och inte. Den som har makten över tangenterna kan välja att skriva annat än rubriken anger, men ofta har mallen stor makt att styra vad som är möjligt att skriva och inte. Ibland kopieras text snabbt och ger inte utrymme för vare sig eftertanke eller individualitet. Åtgärdsprogrammets fokus på individuellt orienterade förklaringar och psykosociala insatser för elevens förändring möjliggör att skolverksamheten, tidigare och nuvarande, kan friskrivas från behov av att utvärderas eller förbättras. Dokumentation i förskolan fokuserar däremot just på verksamheten, men på ett sådant sätt att väsentliga delar riskerar att osynliggöras. Som Salazar Pérez och Cahill (2016) diskuterar, riskerar kvalitetsbegreppet att utarmas genom att mallen inte synliggör vilka förutsättningar en verksamhet har att skapa en god verksamhet. Samma resonemang kan föras på en individuell nivå. Det är viktigt med en ökad medvetenhet om att de krav på utveckling och förbättring som mallarna förmedlar inte tar hänsyn till nuvarande förutsättningar och inte heller om det går att göra ett bättre arbete och nå ett högre mål med de resurser som finns.

Referenser

1. Alasuutari, Maarit., Markström, A.-M., & Vallberg Roth, Ann-Christine. (2014). *Assessment and Documentation in Early Childhood Education*. London: Routledge.
2. Elfström Pettersson, Katarina. (2017). Teachers' actions and children's interests. *Quality becomings in preschool documentation*. *Nordisk Barnehageforskning*, 14(2), 1-17. <https://doi.org/10.7577/nbf.1756>
3. Elfström Pettersson, Katarina. (2019). How a template for documentation in Swedish preschool systematic quality work produces qualities. *Contemporary Issues in Early Childhood*, 20(2), 194-20. <https://doi.org/10.1177/1463949118758714>
4. Kelle, Helga., Seehaust, Rhea., & Bollig, Sabine. (2015). Child health records as socio-material instrument of distributing responsibility. A comparative analysis of paediatric documents from Austria, England and Germany. *Children & Society* 29, 184-197. <https://doi.org/10.1111/chso.12109>
5. Löfdahl, Annica., & Pérez Prieto, Héctor. (2009). Institutional narratives within the performative preschool in Sweden: 'If we write that we're no good, that's not good

- publicity'. *Early Years*, 29(3), 261-270. <https://doi.org/10.1080/09575140903161438>
6. Markström, Ann-Marie. (2015). Children's view of documentation in the relations between home and school. *Children & Society* 29, 231-241. <https://doi.org/10.1111/chso.12114>
 7. Rose, Nicholas. (1999). *Powers of freedom: reframing political thought*. Cambridge: University Press.
 8. Salazar Pérez, Michelle., & Cahill, Betsy. (2016). 'Readiness' as central to the (re)production of quality discourses in the United States. In Gail S. Canella, Michelle Salazar Pérez, & I-Fang Lee. (eds). *Critical examinations of quality in early Education and care: Regulation, disqualification and erasure*. New York: Peter Lang.
 9. Skolverket (2014). *Allmänna råd för arbete med extra anpassningar, särskilt stöd och åtgärdsprogram*. Stockholm: Skolverket.
 10. Skolverket (2015). *Kvalitetsarbete i praktiken*. Stockholm: Skolverket
 11. Severinsson, Susanne. (2016). Documentation for students in residential care: Network of relations of human and non-human actants. *International journal of inclusive education* 20(9), 921-933. <https://doi.org/10.1080/13603116.2015.1125532>
 12. Severinsson, Susanne. (2017). Documentation of Education for Teenagers in Residential Care: A network of Blame and Critique. *Pedagogy, Culture and Society*. 25(2), 171-180. <http://doi.org/10.1080/14681366.2016.1238838>
 13. Vallberg Roth, Ann-Christine., & Månsson, Annika. (2008). Individuella utvecklingsplaner som uttryck för reglerad barndom: Likriktning med variation. *Pedagogisk Forskning i Sverige*, 13(2), 81-102. <https://doi.org/10.7577/nbf.239>
 14. Åsén, Gunnar., & Vallberg Roth, Ann-Christine. (2012). *Utvärdering i förskolan - en forskningsöversikt*. Stockholm: Vetenskapsrådet.